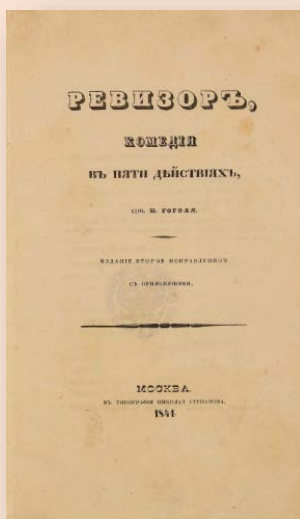

**«Гоголіана»
у фондах Наукової бібліотеки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова:
до 210-річчя з дня народження Миколи Васильовича Гоголя
(1809–1852)**

*У письменника тільки і є
один учитель: самі читачі
М. Гоголь*

Микола Васильович Гоголь – один з найцікавіших письменників вітчизняної та світової літератури. Його творчість, як і раніше, привертає увагу дослідників і простих читачів. Університетська «Гоголіана» складається як з творів М. В. Гоголя (серед них є кілька рідкісних прижиттєвих видань), так і літератури про його життя та творчість.

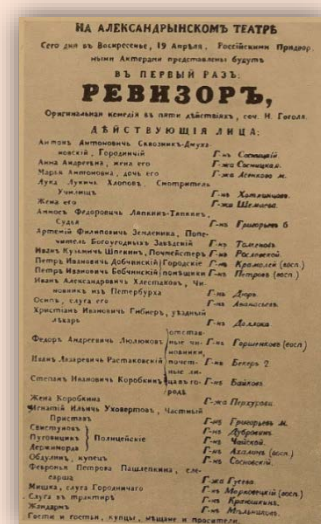

Примірники видань творів М. В. Гоголя є як в основному фонді університетської бібліотеки, так і в окремих приватних книжкових колекціях, що належать університету. Наприклад, у книжковому зібранні, що належало графу Олександрю Григоровичу Строганову (1795-1891), є друге перевидання відомої п'єси «Ревізор» (1841 р.), відредаговане самим М. Гоголем

[Гоголь Н. В. Ревизор : комедія в пяти действиях / соч. Н. Гоголя. – изд. Второе исправленное с приложениями. – М.: в тип. Н. Степанова, 1841. – \[4\], 230 с.](#)

Микола Васильович дуже довго та старанно працював над п'єсою. Вперше вона була надрукована в 1836 р., у цьому ж році в Санкт-Петербурзі в Олександрівському театрі відбулася її прем'єра. На спектаклі був присутній імператор Микола I, який наполегливо рекомендував міністрам відвідати виставу.

Сам М. В. Гоголь був невдоволений не тільки постановкою – на його думку, п'єса втратила свій сатиричний характер – але й галасом навколо неї. У листі до Михайла Семеновича Щепкіна Микола Васильович писав: «Мне она надоела так же, как хлопоты о ней. Действие, произведенное ею, было большое и шумное. Все против меня».

Афіша прем'єрної вистави в Олександрівському театрі

Чиновники пожилые и почтенные кричат, что для меня нет ничего святого, когда я дерзнул говорить о служащих людях; полицейские против меня; купцы против меня; литераторы против меня. Бранят и ходят на пьесу; на четвертое представление нельзя достать билетов». Засмучений М. Гоголь виклав своє бачення п'єси та міркування щодо першої постановки «Ревізора» в листі до невідомого літератора, датованим травнем 1836 р¹: «...Ревизор сыгран – и у меня на душе так смутно, так странно... я ожидал наперед, как пойдет дело, и при всем том чувство грустное и досадно-тягостное облекло меня. Мое-же создание мне показалось противно, дико и как будто не мое».

I. I. Сосницький у ролі городничого

Незважаючи на це Микола Васильович продовжував працювати над вдосконаленням п'єси й після її прем'єри. Перебуваючи в Італії, в грудні 1838 р. він писав М. П. Погодіну, котрий хотів зробити друге перевидання «Ревізора», що почав «передельвать и поправлять некоторые сцены, которые были написаны довольно небрежно и неосмотрительно». Навесні 1841 р. М. В. Гоголь надіслав С. Т. Аксакову всі свої виправлення та рекомендації щодо нового видання. У додатку до другого перевидання було поміщено уривок з листа до «невідомого літератора», дві сцени, що не ввійшли до першого видання, початок четвертої

¹ У листі до С. Т. Аксакова від 5 березня 1841 р. Гоголь пише, що цей лист був складений на прохання О. С. Пушкіна, котрий хотів написати статтю про «Ревізор» у своєму журналі (Сочинения и письма Н. В. Гоголя : [в 6 т.] / изд. П. А. Кулиша. – Санктпетербург: в имп. тип. Акад. наук, 1857. – Т. 5 : письма с 1820 по 1842 г. – С. 435–436).

дії з видання 1836 р., монолог Хлестакова на с. 123 з першого видання й зауваження для акторів. Уже 26 липня 1841 р. було отримано цензурний дозвіл, а восени, як і хотів сам Гоголь, комедія надійшла у продаж.

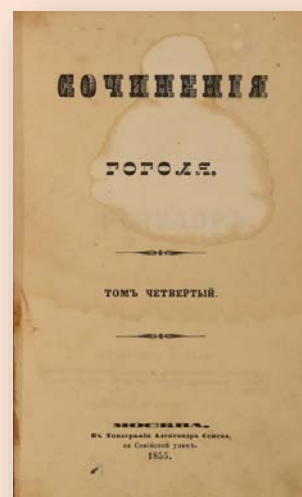
Сцена з комедії «Ревизор» у виконанні акторами Московського малого театру (1885 р.).

Остаточна редакція п'єси була зроблена Миколою Васильовичем у 1851 р. під час підготовки до видання його творів. У листуванні з Г. П. Данилевським Гоголь писав, що він готує видання в п'яти томах. Однак пізніше у своїх спогадах Г. П. Данилевський згадував, що Микола Васильович у розмові з ним розповідав про намір видати шеститомне видання. Перші томи повинні були складатися з раніше виданих творів з невеликою коректурою: обох частин «Мертвих душ», журнальних статей та статей зі збірки «Арабески». «Вибрані місця із листування з друзями» (*Избранные места из переписки с друзьями*) повинні були ввійти в останній шостий том. Він працював над цим виданням з 1850 р. по 1852 р., і незадовго до смерті велика частина була вже надрукована. Причому друк творів проходив у Москві в трьох різних друкарнях: в університетській друкарні, в друкарнях В. Готьє та Олександра Семена.

Після смерті Гоголя цензурний комітет заборонив видання його праць. Робота над виданням «Творів» була зупинена до подальших розпоряджень. Друзі та близькі намагалися домогтися дозволу на продовження друкування, проте наштовхувалися на опір влади. Тоді, як згадував Дмитро Олександрович Оболенський, єдиним виходом було заручитися підтримкою Великого князя Костянтина Миколайовича. Друкування томів «Творів» було продовжено та вже в 1855 р. вони з'явилися в книжкових магазинах. У кінцевому варіанті «Твори Миколи Васильовича Гоголя» вийшли у чотирьох томах, в які були включені «Вечори на хуторі біля Диканьки», «Миргород», повісті, комедії, драматичні уривки й окремі сцени. Племінник М. В. Гоголя, М. П. Трушковський, і одночасно видавець «Творів»

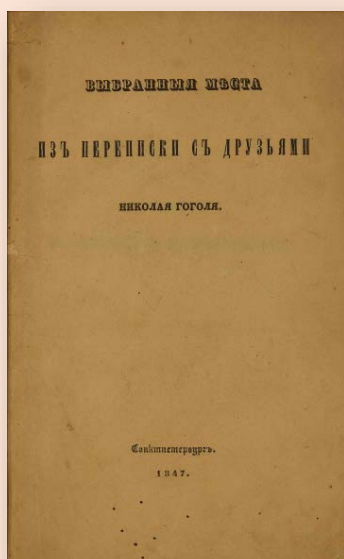
заявив, що «Вибрані місця з листування з друзями» й статті зі збірки «Арабески» не ввійшли до чотиритомника, тому що автор не встиг їх підготувати до перевидання.

В останній, четвертий том, були зібрані комедії, в тому числі й «Ревізор». За основу був узятий текст другого видання (1841 р.) з невеликими авторськими виправленнями. Крім того, до цього видання не ввійшли початок IV дії з першого видання «Ревізору», до сцени Хлестакова з Земленікою та монолог Хлестакова (123 с. першого видання). У фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету зберігається комплект цього чотиритомного видання.

Тоголь Н. В. Сочинения : [в 4 т.]. – М., 1855.

Серед книжок іменного фонду Миколи Карловича Шильдера (1842-1902) зберігається видання М. В. Гоголя, що свого часу наробило багато галасу – «Вибрані місця з листування з друзями Миколи Гоголя». Це останнє прижиттєве видання вийшло 31 грудня 1846 р. (12 січня 1847 р. за новим стилем). Він не розважав і не смішив читача, а навпаки змушував задуматися. На думку дослідників, переломним моментом у творчості М. Гоголя стали 40-ті рр. XIX ст., коли істотно погіршилося його здоров'я. Перебуваючи у Відні, Микола Васильович тяжко захворів, його стан був настільки важким, що він навіть написав духовний заповіт. Саме тоді М. В. Гоголь задумався про

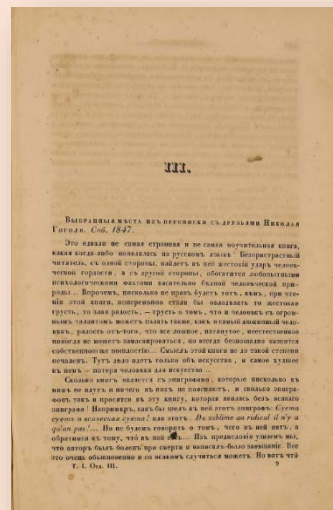
книгу, в якій зміг би поділитися з читачами своїми потаємними думками. Замість добродушного, глузливого М. Гоголя, люблячого жарт, гостре гумористичне слівце, з'явилася зовсім інша людина – вчитель, скоріш проповідник. У передмові до «Вибраних місць ...» він писав: «...я захотел оставить при расставании что-нибудь от себя моим соотечественникам. Выбираю сам из моих последних писем ... все, что более относится к вопросам, занимающим ныне общество... Сердце мое говорит мне, что книга моя нужна и что она может быть полезна...». Натхнений М. Гоголь взявся до роботи, як то кажуть, на одному подиху й вже до кінця цього року нова книга була надрукована. Він ні на мить не сумнівався, що публіка зрозуміє та прийме його новий витвір.

Тоголь Н. В. Выбранные места из переписки с друзьями Николая Гоголя. – Санктпетербург : в тип. Департамента внешней торговли, 1847. – 287 с.

У липні 1846 р. Микола Васильович писав до П. О. Плетньова: «Все свои дела в сторону и займись печатаньем этой книги, под названием: Выбранные места из переписки с друзьями. Она нужна, слишком нужна всем... и готовь бумагу для второго издания, которое, по моему соображению, последует немедленно: эта книга разойдется более, чем все мои прежние сочинения, потому что это до сих пор моя единственная дельная книга».

Однак його очікуванням не судилося справдитися. Перші труднощі почалися вже на стадії отримання дозволу цензурного комітету. Цензорами було вилучено кілька статей, а решта зазнали істотних виправлень. У листі до О. О. Смирнової він писав: «По делам моим произошла совершенная бестолковщина. Из книги моей напечатана только одна треть, в обрезанном и спутанном виде, какой-то странный оглодок, а не книга».

Микола Васильович наполягав, щоб друкування «Вибраних місць ...» трималося в таємниці від широкого загалу. Однак вже восени 1846 р. у Москві та Санкт-Петербурзі пішли чутки, винуватцем яких його друг літературний критик і публіцист С. П. Шевирьов вважав цензора А. Нікітенка. Таким чином, ще до виходу в світ нова книга М. Гоголя вже хвилювала публіку, котра налаштована скептично. Коли ж нарешті книга з'явилася, суспільство розділилося на два табори: на тих, хто захоплено прийняв «Вибрані місця з листування ...» і тих, хто несамовито її критикував. Причому серед тих, хто критикував Миколу Гоголя, виявилися і його близькі друзі, такі як С. Т. Аксаков, В. А. Жуковський, П. А. Плетньов, П. А. Вяземський та ін. Найбільш різкою була критика В. Г. Белінського, яка була надрукована в «Современнике» 7 лютого 1847 р.

Белінський В. Г. Вибранные места из переписки с друзьями Николая Гоголя. СПб. 1847 // Современник: литературный журнал. – СПб., 1847. – III, 1, ч. 2. – С. 103-124.

Гоголь був здивований, він ніяк не очікував подібної реакції. З гіркотою він писав В. Жуковському: «Появление книги моей разразилось точно в виде какой-то оплеухи: оплеуха публике, оплеуха друзьям моим и, наконец, еще сильнейшая оплеуха мне самому... Я размахнулся в моей книге таким Хлестаковым, что не имею духу заглянуть в нее».

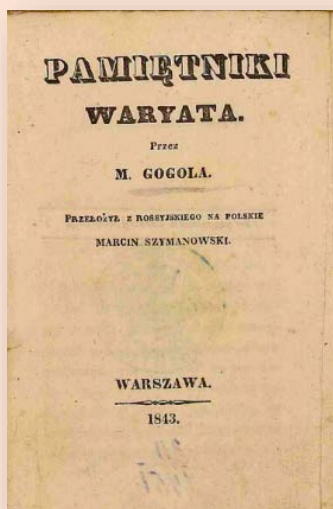
Ім'я Миколи Васильовича Гоголя як письменника й драматурга було відоме не тільки в Російській імперії, а й далеко за її межами. Його твори перекладалися французькою, німецькою, чеською, англійською та польською мовами.

Першою була переведена повість «Тарас Бульба» відомим чеським літератором К. В. Запа й опублікована в 1839 р. в журналі «Kwetu». В цьому ж році в німецькій газеті «Morgenblatt» були надруковані «Записки божевільного» під назвою «З щоденника божевільного» (*Aus dem Tagebuch eines Verrückten*) перекладені німецькою мовою М. О. Мельгуновим і Генріхом Кьонігом.

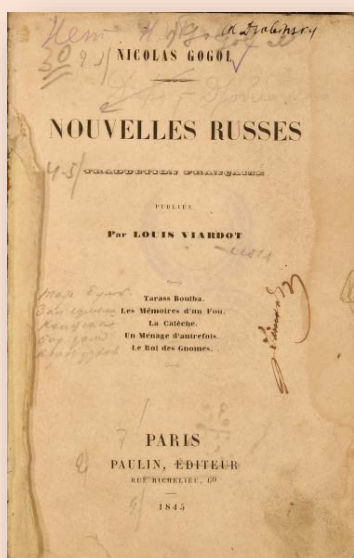
Gogol N. Aus dem Tagebuch eines Verrückten // Morgenblatt für gebildete Leser. – 1839. – №292 (6 December) – № 298 (13 December). – S. 1165-1191.

Перші переклади творів М. В. Гоголя польською мовою з'явилися в 1843 р. у періодичних виданнях. У 1843 р. у Варшаві в світ вийшло окреме видання «Записок божевільного» (*Pamiętniki waryata*) у перекладі Марцінома Шимановського. Примірник «Записок божевільного», що зберігається в Науковій бібліотеці Одеського національного університету, був частиною книжкової колекції польського філолога, етнографа та бібліофіла Анджея Кухарського, придбаної бібліотекою Новоросійського (Одеського) університету в 1865 р.

[Gogol M. Pamiętniki waryata / przez M. Gogola; przełożył z rosyjskiego na polskie Marcin Szymanowski. – Warszawa, 1843. – 72 s.](#)

У фондах університетської бібліотека зберігається переклад французькою мовою творів М. В. Гоголя під назвою «Російські повісті» (*Nouvelles russes*), який вийшов у 1845 р. в Парижі. До нього увійшли «Вій», «Тарас Бульба», «Записки божевільного», «Коляска» і «Старосвітські поміщики». Це був перший збірник творів Миколи Васильовича, надрукований в Європі. Ідея перекладу творів М. Гоголя належала І. С. Тургеневу (1818-1883). Він же і вибрав твори для цього видання. Разом з ним над перекладами працював і С. О. Геденов. Луї Віардо, хоч і вказаний на титульному аркуші як перекладач, був тільки редактором французького тексту.

[Gogol N. Nouvelles russes / traduction française publié par Louis Viardot. – Paris: Paulin, 1845. – VII, 324, \[2\] p.](#)

Незабаром після виходу збірки в європейській і російській пресі з'явилися позитивні відгуки. У журналі «Revue des deux Mondes» (1 грудня 1845 р.) Шарль Огюстен де Сент-Бев (1804-1869) в своїй літературній хроніці писав: «До появи перекладу Віардо навряд чи хоч один француз прочитав в оригіналі що-небудь з творів Гоголя ... Дійсно Гоголь піклується насамперед про вірність в зображенні характерів, про відтворення дійсного, натурального як в сьогоденні, так і в історичному минулому; його займає національних дух...». У січневому номері 1846 р. «Отечественных записок» В. Г. Белінський надрукував російськомовний переклад рецензії Сент-Бева. Відгук ж самого В. Белінського був надрукований у листопадовому номері «Отечественных записок» за 1845 р. На його думку, «перевод удивительно близок и, в то же время, свободен, легок, изящен; колорит по

возможности сохранен, и оригинальная манера Гоголя, столь знакомая всякому русскому, по крайней мере не изглажена...». Збірка творів М. Гоголя під редакцією Віардо гідно оцінена публікою. Вже в наступному році в Лейпцигу вийшов переклад німецькою мовою Генріха Боде з французького видання «Російські повісті Миколая Гоголя. Переклад Боде з Л. Віардо» (*Russische Novellen von Nicolas Gogol*). У Франції ця збірка перевидавалася кілька разів, але вже після смерті Миколи Васильовича. Що дивно сам М. В. Гоголь був проти того, щоб його твори перекладали іншими мовами.

Неможливо переоцінити той внесок, який М. В. Гоголь зробив у світову культуру. Його творчість надихала композиторів і художників. М. П. Мусоргський написав на сюжет М. Гоголя оперу «Сорочинський ярмарок», Н. А. Римський-Корсаков – «Травнева ніч», «Ніч перед Різдом», П. І. Чайковський – «Черевички», І. Ю. Рєпін створив свою знамениту картину «Запорожці», відому також під назвою «Запорожці пишуть листа турецькому султанові», не без впливу «Тараса Бульби». Гумор «Миргорода» вплинув на творчість Альфонса Доде, Френсіса Брет-Гарта, Любена Карвелова, Германа Банга та багато інших.

Представлена увазі читачів добірка прижиттєвих видань творів М. В. Гоголя є лише малою частиною зібрань «Гоголіани», що зберігається в фондах Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Вона без сумніву представляє інтерес як для дослідників життя і творчості великого письменника, так і для бібліофілів.

Виставку підготувала зав. сектором
Відділу рідкісних книг та рукописів
Наукової бібліотеки ОНУ
Бережок Є. В.

При використанні матеріалів посилання на офіційний сайт Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова є обов'язковим!

